

УДК 316.77+32

Ю. Ю. Калиновський

ГРОМАДЯНСЬКО-ПОЛІТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Проаналізовано сутнісні характеристики громадянсько-політичної компетентності особистості. Визначено вплив громадянсько-політичної компетентності особистості на розвиток правового суспільства в Україні. Стверджується, що громадянсько-політична компетентність особистості є підґрунтям її суспільної активності, яка повинна базуватися на моральних та правових цінностях.

Ключові слова: громадянсько-політична компетентність особистості, суспільна активність особистості, правове суспільство, правові цінності, моральні цінності.

Проанализированы сущностные характеристики гражданско-политической компетентности личности. Определено влияние гражданско-политической компетентности личности на развитие правового общества в Украине. Утверждается, что гражданско-политическая компетентность личности является основой ее общественной активности, которая должна базироваться на моральных и правовых ценностях.

Ключевые слова: гражданско-политическая компетентность личности, общественная активность личности, правовое общество, правовые ценности, моральные ценности.

Intrinsic characteristics of civil and political competence of the person are analyzed. Influence of civil and political competence of the person on development of a legal society in Ukraine is specified. It affirms that civil and political competence of the person is a basis of its public activity which should be based on moral and legal values.

Key words: civil and political competence of the individual, the social activity of the individual, the legal community, legal values, moral values.

Постановка проблеми. Як відомо політика та право є взаємодетермінованими феноменами суспільного буття. Політична діяльність являє собою засіб репрезентації й артикуляції вимог щодо відновлення або набуття певних прав та свобод різноманітними суб'єктами суспільних відносин. В свою чергу, генеза політико-правової культури українства та відповідно розвиток правового суспільства в Україні залежить від багатьох об'єктивних чинників: ментальних, історичних, духовних, соціально-економічних. В той же

час суттєву роль у цьому процесі відіграють суб'єктивні характеристики конкретної особистості, зокрема її громадянсько-політична компетентність та активність. Вочевидь, темпи та якість розвитку правового суспільства напряду залежать від рівня освіти (правової зокрема), патріотизму, суспільно-політичної позиції кожного громадянина нашої держави.

Виходячи з вищенаведеного, зазначимо, що **метою** нашої наукової розвідки є виявлення особливостей впливу громадянсько-політичної компетентності особистості на розвиток правового суспільства.

Визначаючись термінологічно підкреслимо, що у науковій літературі частіше використовується концепт «громадянська компетентність», ніж концепт «громадянсько-політична компетентність», оскільки перший обов'язково передбачає високий рівень політичної культури особистості. Разом з тим, в умовах гіперполітизації українського суспільства доречно дослідити вплив на становлення правового суспільства саме політичної складової феномена громадянської компетентності. Зауважимо, що з нашої точки зору, у широкому розумінні вищенаведені поняття є синонімічними і саме в такій якості вони й будуть застосовуватися у цій статті.

Аналіз актуальних досліджень з вищезначеної проблематики дозволяє зробити висновок, що у науковій літературі є окремі роботи щодо сутності різних вимірів громадянської компетентності особистості, але її вплив на становлення правового суспільства практично не розглядався. Для нашого дослідження став плідним науковий доробок наступних фахівців: С. Білозерської, Н. Ковалю, Л. Костюченка, Р. Кравця, Н. Осипової, Н. Печко, Л. Слінченка, М. Требіна, А. Флієра, С. Черноти.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, під правовим суспільством слід розуміти таку спільноту, де панує право, а його існування обумовлено розвинутим законодавством та правосвідомістю громадян. Вочевидь, що справедливість є однією з визначальних цінностей правового суспільства поряд з рівністю, свободою, законністю, правами людини [4, с. 172]. Відповідно громадянсько-політична активність та компетентність

особистості не можлива без вивчення нею діючого законодавства, правової самоосвіти та самовиховання, високого рівня правосвідомості й правової культури. Отже, громадянсько-політична компетентність особистості є явищем багатоплановим й репрезентована декількома вимірами: загальнокультурним, суто політичним, духовним, правовим тощо. Можна стверджувати, що без високого рівня громадянсько-політичної компетентності особистості правове суспільство не буде динамічно розвиватися, оскільки воно спирається саме на горизонтальні, а не на вертикальні зв'язки та відносини.

Визначаючись термінологічно зазначимо, що згідно з трактовкою Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнень та освіти поняття «компетентність» розглядається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. Зміст цього поняття включає в себе не лише когнітивну та технологічну, але й мотиваційну, етичну та соціальну складові. Компетентність формується у процесі навчання під впливом різних факторів. У дослідженнях більшості науковців компетентність розглядається як особистісна категорія [6, с. 154].

Так, Л. Слінченко вважає, що громадянська компетентність характеризує такий стан політичної освіченості громадянина, його переконань і вмотивованості до дій, який є достатнім щоб відстоювати власні права та свободи, задовольняти інтереси, здійснювати спільні справи, забезпечувати дотримання суспільного порядку та безпеки. Адже громадянин – це не лише юридичний статус особи, а й сутнісна її характеристика, що передбачає певний рівень компетентності та громадянської участі у політиці та громадському житті. Визначальними рисами громадянської компетентності є правосвідомість, політична освіченість, патріотизм, моральність, трудова активність. Їх формування може бути реалізовано за активної участі держави, її відповідних органів та установ, суспільства в цілому. Особлива роль належить фахівцям системи освіти [9, с. 860–861].

Позаяк громадянська компетентність не можлива без розвиненої правосвідомості та правової культури особистості, які в свою чергу є

необхідними чинниками буття правового суспільства. Становлення громадянсько-політичної компетентності особистості як фактора існування правового суспільства безпосередньо пов'язано з загальнокультурною компетентністю індивіда, його уявленнями про політику, мораль, право, належну поведінку та суспільну активність тощо.

В цьому контексті зазначимо, що становлення культурної компетентності громадянина може проходити у відповідності з її змістовними компонентами. Дослідник А. Флієр у культурній компетентності виокремлює чотири складові:

1) компетентність відносно інституціональних норм соціальної організації – основних соціальних інститутів, економічних, політичних, правових і конфесійних структур, закладів, установ та ієрархій; цей рівень компетентності забезпечується, головним чином, спеціалізованими навчальними дисциплінами загальноосвітнього циклу – економікою, політологією, правознавством, суспільствознавством;

2) компетентність стосовно норм соціальної і культурної регуляції – національних і станових традицій, пануючої моралі, моральності, світогляду, цінностей та критеріїв оцінки, норм етикету – забезпечується у навчальному процесі переважно такими дисциплінами, як історія, філософія, соціологія, етнологія, мистецтвознавство, країнознавство, етика, естетика та ін.;

3) компетентність відносно короткотривалих, але актуальних зразків суспільної престижності – моди, іміджу, стилю, символів, регалій, соціальних статусів, інтелектуальних і естетичних напрямків тощо; навчання компетентності такого роду, як правило, поширене в елементах багатьох гуманітарних дисциплін, але може бути забезпечене й спеціальними факультативними курсами;

4) компетентність, виражена у рівні повноти і свободи володіння мовами соціальної комунікації – розмовною (усною та писемною); спеціальними мовами і соціальними (професійними) жаргонами, мовами, прийнятими в певній громаді із властивими для неї етикетом та церемоніалом, політичною позицією, релігійною свідомістю, соціальною і етнографічною

символікою, семантикою атрибутики престижності, соціального маркування тощо. Знання у цій сфері студенти отримують, передусім, завдяки дисциплінам лінгвофілологічного та історичного циклів [7, с. 112].

Нашу думку, вищезначений науковець цілком логічно надає великого значення у розвитку громадянської компетентності особистості саме системі освіти, яка повинна сформувати у суб'єкта соціальних відносин уявлення про моральну й правову поведінку, сприяти підняттю рівня його політичної культури. Оскільки суспільно активний громадянин не тільки повинен розуміти свою роль у соціумі, усвідомлювати власні та суспільні інтереси, але й вміти їх реалізувати й захищати, не порушуючи норм моралі та права, що в свою чергу зміцнює підвалини правового суспільства.

Безсумнівно, що громадянсько-політична компетентність особистості базується на моральних, правових та національних цінностях. Ціннісні орієнтації, як складова моральної свідомості, забезпечують загальну спрямованість поведінки індивідів, соціально значущий вибір ними цілей, цінностей, способів регуляції поведінки, її форм і стилю. Як рушійні мотиви поведінки, ціннісні орієнтації особистості дають можливість визначити кризь призму суб'єктивного сприйняття своєрідність і найхарактерніші риси сучасної епохи, пізнати й зрозуміти, наскільки людина володіє моральною здатністю відповідати потребам розвитку суспільства, наскільки вона творчо активна або пасивна й байдужа. Таким чином, ціннісним орієнтаціям притаманні такі властивості як, по-перше, зв'язок з суспільством; по-друге, вони входять не просто до структури моральної свідомості, але й є основою поведінки людини, що говорить про їх практичний характер. В цьому контексті громадянсько-політична компетентність особистості проявляється у вмінні відрізнити добро і зло, справедливе та несправедливе, моральне та аморальне й зайняти принципову позицію щодо захисту гуманістичних цінностей. Важливо, щоб будь-який суб'єкт суспільно-політичних відносин демонстрував не тільки високий професіоналізм, але й належний рівень моральності.

Моральні цінності – це інтегральне утворення моральної свідомості, яке включає в себе моральні норми, оцінки, уявлення, поняття, принципи, ідеали, що тісно пов'язані з мотивами і потребами та забезпечує спрямованість свідомості особистості на досягнення вищих моральних цілей, які регулюють поведінку на основі добра і зла. Саме в них систематизується моральне значення суспільних явищ і вони виступають орієнтирами поведінки. На основі тих цінностей, що вже склалися, здійснюється саморегуляція діяльності, яка полягає в здатності людини свідомо розв'язувати завдання, що стоять перед нею, здійснювати вільний вибір рішень, утверджувати своїми діями та вчинками ті чи інші соціально-моральні цінності. Реалізація цінностей у цьому випадку сприймається індивідом як моральний обов'язок, відхилення від якого коригується механізмом внутрішнього самоконтролю та совістю [2, с. 32–33]. Підкреслимо, що діяльність людини у правовому суспільстві детермінується почуттям громадянського обов'язку, її переконаннями та цінностями, тобто має характер саморегуляції, яка є яскравою ознакою наявності громадянсько-політичної компетентності особистості.

Одним з основних засобів розвитку моральної свідомості індивіда є виховання, основною метою якого є не тільки позитивні зміни у свідомості людини, але й формування в неї настанов на правомірну та моральну поведінку. Моральне виховання особистості на стадії формування моральної свідомості та моральних почуттів має можливість реалізовуватися в повній мірі саме в моральній поведінці особистості, що перетворює останню на феномен діагностичний щодо загального стану моральної культури людини та суспільства. Кожен вчинок, кожен комплекс поведінкових форм, будь-яка діяльнісна активність, що здійснюється людиною, є проявом моральної свідомості та моральних почуттів особистості, а також показником її моральної культури та ефективності тієї системи морального виховання, що є домінантною в певному суспільстві чи колективі. Моральна поведінка є ще й регулятором та реалізаційним середовищем самоідентифікації й саморозвитку особистості, адже саме в ній об'єктивуються внутрішні духовно-вольові

прагнення людини до самоздійснення в соціокультурному та цивілізаційному просторі розвитку людства. Поведінка особистості та її моральна самооцінка є нерозривні, взаємопов'язані та взаємообумовлені феномени людської свідомості, психіки, соціально-рольової сфери. Оскільки морально-етичні цінності відіграють важливу роль у регулюванні поведінки та ставленні до навколишнього світу вони визначаються через діяльнісно-зацікавлене ставлення особистості до світу й самого себе, що є підґрунтям для розвитку її громадянсько-політичної компетентності.

Моральна культура особистості в цьому аспекті є показником духовно-вольової здатності людини до життєвої реалізації власних моральних потреб у процесі діяльнісно-поведінкової активності, породженої та обґрунтованої певним рівнем моральної свідомості та рівнем емоційно-психологічного здоров'я у моральних почуттях [8, с. 29–30]. Отже, розвиток громадянської компетентності особистості не можливий без стійких моральних настанов, які повинні бути ціннісними орієнтирами її суспільно-політичної активності.

Необхідно зазначити, що моральні норми, почуття обов'язку, основи соціальної поведінки та громадянської компетентності закладаються, перш за все, у родині. У сім'ї громадянськість виховується всім устроєм спільного життя: побутом, працею, традиціями, звичаями – усім тим, з чим дитина народилася і залишає цей світ. Тут, насамперед, юний громадянин засвоює такі загальнолюдські поняття, як добро і зло, правда і кривда, гарне і погане, корисне і шкідливе, тобто ті морально-етичні принципи, на яких споконвіку ґрунтується педагогічний досвід народу. Саме тому, вагомого значення набуває досвід, одержаний дитиною у сім'ї. Успішність громадянського виховання у сім'ї дітей та підлітків залежить від таких умов: культивування у сім'ї кращих рис української ментальності; наявність у членів сім'ї гуманності, толерантності та інших добродійностей; дотримання батьками громадянського обов'язку перед країною, суспільством; єдність вимог всіх членів сім'ї, передусім матері та батька; наявність у батьків відповідальності за виховання дитини, як громадянина держави; дотримання батьками прав та свобод людини

і громадянина; наявність атмосфери глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю, тощо [5, с. 154].

Необхідно зазначити, що важливого значення у формуванні громадянсько-політичної компетентності особистості як підґрунтя існування правового суспільства набуває не тільки моральне, а й правове виховання на всіх етапах її соціалізації. Так, вирішальну роль у правовому вихованні у ВНЗ відіграє особистість викладача, який є носієм та популяризатором певних цінностей. Педагог повинен бути зразком точного і неухильного виконання норм законів і обов'язків. Забезпечити правовиховну роботу може тільки людина, яка добре обізнана з основними положеннями юридичної науки, знає методики навчання правовим знанням, формування у студентів правової свідомості, вироблення навичок і вмінь правомірної поведінки. Навички і звички дотримуватися норм законів і моралі – це закономірний результат свідомого ставлення до виконання своїх обов'язків, до дотримання правових та інших соціальних норм, що є ознакою громадянсько-політичної компетентності.

Характерною ознакою громадянсько-політичної компетентності особистості є навички та вміння щодо захисту власних й суспільнозначущих прав і свобод. Відповідно захистити та реалізувати свої права (розвинути громадянсько-політичну компетентність) громадянин має можливість у правовій державі, правовому суспільстві, де кожна з гілок влади якісно виконує покладені на неї Конституцією функції. Особлива роль у встановленні справедливості у правовому суспільстві відводиться судовій гілці влади, коли людина у інституційний, правовий спосіб здатна протистояти сваволі та порушенню своїх прав, що відповідно зміцнює її громадянську позицію та розвиває громадянсько-політичну компетентність.

Прямим показником вдалого функціонування апарату судової влади є рівень довіри громадськості до національної судової системи, про що наголошується у схвалених Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН

Бангалорських принципах поведінки суддів від 27 липня 2006 р. № 2006/23: «Довіра громадськості до судової системи, до морального авторитету і чесності судової влади посідає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві» [1].

Саме тому такою важливою у правовому суспільстві є постать судді, його особисті моральні якості, рівень розвитку його громадянської компетентності.

На думку фахівців, стандарт професіоналізму охоплює низку вимог до громадянина, який обіймає посаду судді:

- 1) своєчасність та ефективність, чесність і сумлінність, прозорість, високий професійний рівень виконання посадових обов'язків;
- 2) самостійність, організованість, компетентність, вимогливість і принциповість;
- 3) утримання (без наказу) від виконання функцій, не передбачених посадою, невтручання в процес службової діяльності інших суддів;
- 4) оперативність досягнення результатів і пунктуальність;
- 5) гарні комунікативні здібності, високий рівень культури телефонних розмов і письмового спілкування;
- 6) готовність до постійного навчання та самовдосконалення;
- 7) відповідний зовнішній вигляд;
- 8) етикет, субординація та повага до інших працівників суду.

Особливо важливим є принцип відповідальності перед суспільством, якого мають дотримуватися судді у процесі своєї професійної діяльності. Цей стандарт охоплює вимоги щодо справедливості та неупередженості судді; усвідомлення своєї суспільної значущості та відповідальності; поваги до громадян, експертів, свідків, адвокатів, суддів та інших працівників; ввічливості, терплячості та доброзичливості; утримання від висловлювань своїх оцінок і коментарів щодо рішень суду [10, с. 191–192].

Набуття людиною якостей громадянсько-політичної компетентності триває протягом всього життя й залежить від цілої низки факторів екзистенційно-вольового, суспільно-політичного та правового характеру. Саме

правове суспільство, з нашої точки зору, створює необхідні передумови для розвитку громадянсько-політичної компетентності особистості.

Для розвитку правового суспільства та громадянської компетентності в Україні необхідно постійно вдосконалювати національне законодавство, забезпечувати виконання прийнятих норм та орієнтуватися на міжнародні стандарти в різних галузях права. Саме тому важливою складовою політики української держави щодо формування громадянської компетентності є визнання й дотримання міжнародних стандартів у галузі прав людини зафіксованих у наступних документах: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Конвенція ООН про права дитини (1989 р.) та ін. [9, с. 860–861].

Підводячи підсумки щодо ролі громадянсько-політичної компетентності особистості у становленні правового суспільства в Україні варто погодитись з думкою Н. Осипової, яка виокремлює загальну сукупність якостей особистості, що визначають стан і рівень її громадянськості:

- життєва і діяльнісна цілеспрямованість;
- особистий авторитет у певних ланках громадянського суспільства;
- здатність до ефективної праці;
- самостійність в ухваленні рішення;
- готовність відповідати за ухвалені рішення;
- наявність професійних знань або прагнення їх здобути;
- життєвий, громадянський, соціальний досвід необхідний для участі у громадянському житті;
- досвід участі у функціонуванні політико-правових інститутів або громадських об'єднань;
- здатність аналізуючи явища бачити головне;
- швидкість орієнтації стосовно як буденних, так і державницько-правових явищ і ситуацій;
- здатність до використання різних джерел інформації;

- здатність до використання знань фахівців різних галузей;
- здатність до об'єктивного оцінювання подій та явищ суспільного життя;
- почуття професійної й громадянської гідності [3, с. 281].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, розвиток громадянсько-політичної компетентності особистості та становлення правового суспільства в Україні є явищами взаємообумовленими, котрі детерміновані загальним демократичним поступом нашої країни, успіхами у розбудові правової держави. Громадянська компетентність особистості є передумовою суспільного прогресу, динамічного розвитку всіх сфер вітчизняного соціуму. Активна життєва позиція громадянина є запорукою недопущення порушень прав людини, згортання демократичних перетворень, а у підсумку є питомим тлом розвитку державотворчих процесів в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН від 27 липня 2006 р. № 2006/23. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/d6.htm>
2. Білозерська С. І. Ціннісні орієнтації як складова моральної свідомості особистості / С. І. Білозерська // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. — К., 2010. — Т. XII. — Ч. 3. — С. 29—36.
3. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Требіна. — Х. : Право, 2013. — 536 с.
4. Калиновський Ю. Ю. Особливості реалізації соціальної справедливості у правовому суспільстві / Ю. Ю. Калиновський // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. — К.: ВІР УАН, 2013. — Випуск 74 (№ 7). — С. 172—175.
5. Коваль Н. І. Вплив сім'ї на становлення громадянськості розумово відсталих старшокласників / Н. І. Коваль // «Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)» Збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. — Вип. І. — Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2010. — С. 153—159.
6. Костюченко Л. Компетентнісний підхід у формуванні готовності до професійної діяльності майбутніх учителів початкових класів / Л. Костюченко // Гуманітарний вісник. — 2013. — № 28. — С. 153—156.
7. Кравець Р. А. Культурна компетентність та міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутніх аграрників / Р. А. Кравець // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». — 2013. — №1(7). — С. 112—115.
8. Печко Н. Структурно-функціональний аналіз філософії морального виховання особистості / Н. Печко // Вісник Інституту розвитку дитини. — Вип. 24. Серія:

- Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. — Київ: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2012. — С. 25—30.
9. Слінченко Л. В. Державна політика формування громадянської компетентності в контексті інтеграції України у європейський освітній простір /Л. В. Слінченко // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. — К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. — Вип. 72 (№5). — С. 856—861.
 10. Чернота С. Роль стандартів і правил поведінки у професійній діяльності суддів / С. Чернота // Публічне право. — 2013. — № 2 (10). — С. 189—196.